

נצימה לאומית ונצימה צבאית

"עצמה לאומית" היא מושג כולל לעצמתה של מדינה, מעבר לעצמתה הצבאית. אני רואה בה את הסה"כ של תוצר התחרות שבין מרכיבי "משוואת הבטחון הלאומי" שלה, שעיקרם: מערכת קבלת החלטות; משאבים ואמצעים ומידת מוכנותם; מדיניות ואסטרטגיה וכושר מימושן הלכה למעשה. (ב"תחרות" אני מתכוון לתחרות שבין צרכי הכלכלה וצרכי הביטחון וכו').

"העצמה הצבאית" היא מושג המתייחס לאחד האמצעים של המדינה, שבעזרתו — כמו בעזרת האמצעים הדיפלומטיים וההסברתיים — היא מתמודדת עם האתגר העומד בפניה. מה שמייחד אותה הוא שמדובר ביכולת להשפיע על התנהגות יריב, בין בדרך של איום בהפעלת כוח (הרתעה) ובין בדרך של הפעלתו הלכה למעשה (הכרעה). מאחר ואין לה ערך אם לא קיימת מוכנות להפעלתה, הרי שניתן לומר כי בעצמה הצבאית קיימים למעשה שני מרכיבי יסוד: כוח ומוכנות להפעלתו.

טיב הכוח נמדד — בין היתר — ב"מדדים" של גודל, הרכב, טיב כוח-האדם וצידוד הלחימה, טיב הפיקוד, רמת האימונים והלכידות, המורל והמוטיווציה — בהווה, אך גם בניסיון עבר ומוכנות לעתיד: יכולת לחימה, התמדה בה ויכולת התחדשות תוך כדי הלחימה ולאחריה — שהם בגדר השערה, הכרוכה באי-ודאות.

במידה רבה "טיב הפיקוד" הוא החשוב שב"מדדים" הנ"ל, שכן המפקד הוא זה שבונה את הכוח, שוקד על מוכנותו ומפעילו הלכה למעשה. מפאן שיש לתת דגש, בבחינת טיב הכוח, על "טיב הפיקוד": האם הוא ניחן בכישורים לבניין הכוח, לקיום מוכנותו ולהפעלתו? האם תהליך קבלת ההחלטות שלו הוא הגיוני, נשען על מודיעין טוב ועל פרשנות נכונה שלו? והאם הוא מוכן ליטול סיכון ומגלה נחישות?

פרט לטיב הפיקוד מותנית העצמה הצבאית בטיב המשאבים המוקצים לה ובכמות שלהם. ברמה הלאומית המדובר, בראש ובראשונה, ברמה ובכמות של כוח-האדם העומד לרשות הצבא; בטיב הנשק הניתן לו ובכמותו; בתקציב הכספי, ובכוח התעשייתי והטכנולוגי המשרת אותו.

אחד המדדים החשובים לבחינת כל אלה הוא כושר ההסבה שלהם ממצב רגיעה למצב חירום, כולל הזמן הדרוש לכך. ייאמר בהקשר זה, שאחד ההבדלים הקיימים בין עמים שונים בעולם, הוא בכושר המיצוי של משאביהם לצרכים צבאיים. זאת — לא רק בתחום ארגון גיוס המשאבים, אלא בתחום הניצול היעיל של מה שגויס. מפאן שאנו יכולים להרחיב את המושג "עצמה צבאית" ולכלול בו לא רק "כוח" ו"מוכנות", אלא גם "כושר מיצוי" של המשאבים הלאומיים לצרכים צבאיים — לקראת מלחמה, בעת מלחמה ולאחריה.

המשאבים הלאומיים היכולים לשרת את צרכי הצבא מותנים בראש ובראשונה בעצמתה הכלכלית והטכנולוגית של המדינה. אך לאלה יש להוסיף, על הסף, את היכולת של מערכת מקבלי ההחלטות שלה לפתח את העצמה האמורה מחד גיסא ולטפח לכידות לאומית, הסכמה ומוטיווציה למצות אותה לצרכי הצבא — מאידך גיסא.

מערכת מקבלי ההחלטות מורכבת ממקבלי ההחלטות עצמם, מאלה המספקים להם מידע ועצה ומאלה המשפיעים עליהם, לטוב ולרע. היא נבחנת בעיקר בשני כשרים: הכושר הניהולי והכושר הפוליטי.

הכושר הניהולי מותנה בטיב החינוך, ההשכלה והניסיון של האנשים המהווים את המערכת, אך גם במבנה ובארגון שלהם ובטיב עבודתם כצוות. ואילו הכושר הפוליטי, שהוא — במקרה שלפנינו — כושר ההחלטה להקצות לצרכי הצבא את הנדרש בזמן, ולהפעילו בעת מבחן, על דעת העם ובהסכמתו המרבית, מותנה — בדרך הטבע — בהבנת צרכי הצבא וכושר לשכנע את המוני העם בצורך לבנותו ולהפעילו, למרות הנטל הכרוך בכך.

שכנוע המוני העם אינו דבר של מה בכך. הוא קשור בשורה של גורמים פוליטיים, חברתיים-כלכליים, תרבותיים ואחרים — ובראש ובראשונה במידה שבה ההמונים מכירים בסמכות הממשלה, בצדקת דרכה ובטיב שיקוליה ואישיה. יתר על כן, התנהגות ההמונים היא נזילה ומשתנה בתוקף הנסיבות.

אנו יכולים, אפוא, לסכם ולומר, כי המשאבים, אשר יוקצו לצבא, ודרך ניצולם, מותנים לא רק בכלכלה וטכנולוגיה, אלא גם ביכולת הניהולית והפוליטית של הנהגת המדינה ובכוחה לשכנע את המוני העם לקחת חלק בנטל. להמחשה: מדינה קטנה כמדינת ישראל, היתה מסוגלת לבנות צבא גדול יחסית במרב שנותיה, בזכות הנהגה שידעה להקצות את המשאבים הדרושים — מצד אחד ולשכנע את המוני ישראל בצורך בכך — מצד שני. זאת ועוד: הנהגה הישראלית ידעה גם לגייס סיוע ממעצמות זרות, שהבולטות בהן היו צרפת בעבר וארה"ב כהווה, שלא לדבר על הסיוע שגייסה מן העם היהודי בתפוצות.

יש הרואים בסיוע החוץ חלק "טבעי" של המשאבים של ישראל — ולא הוא. שכן הסיוע יוצר תלות ואינו "מונח בפיס" (ראה האמברגו הצרפתי). לכן נכון יהיה יותר לומר שהיכולת של ההנהגה הישראלית לזכות באותו סיוע ולשמור עליו, היא "משאב של ממש", בעוד הסיוע בפועל הוא בחינת "משאב שאול".

הגם שציינו לטובה את ישראל כדוגמה למדינה שהשכילה למצות את הפוטנציאל שלה לצרכים צבאיים ואף לשכנע את המוני העם לשאת בנטל הנדרש — עלינו לזכור, והמצב הנוכחי יוכיח, שקיימת בעיה לא רק של מיצוי פוטנציאל, אלא גם של מיצוי יותר שלו. המדובר לא רק בהשלכות הכלכליות של מיצוי יותר שכזה. אדרבא, המדובר בהשלכות החברתיות והפסיכולוגיות — ולו רק משום שהמוני העם שואלים את עצמם שאלות מסוג השאלה: מה ניתן היה לעשות עם הכסף הרב שהוקצה למטרות צבאיות?

זאת ועוד — הציבור איננו מוכן לשלם מחיר ללא "תקרה". שכן פירוש הדבר: צמצום צריכה, צמצום השקעות ואבטלה, פגיעה ברמת-חיים ובנורמות חברתיות ועוד.

עלינו גם לזכור שהלכי הרוח של הציבור מותנים במצב. לדוגמה: כשמדובר במלחמת "אין ברירה", הנכונות של המוני העם גבוהה יותר מאשר כשמדובר במלחמת "ברירה"; ודאי וודאי כאשר זו מתמשכת. דברים אלה נכונים למדינה קטנה כלמדינה גדולה. הם גם קשורים באופי

המשטר ובאופי העם. להמחשה: העם האמריקני לא סובל מלחמה ממושכת ללא הכרעה ורגיש מאוד לאבדות בכוח אדם, מה שאין פן העם הויטנאמי או העם הסיני. אותם דברים עצמם ניתן לומר גם על התנהגות העם היושב בישראל בהשוואה להתנהגות עמי ערב. זו גם הסיבה, בין שאר סיבות, מדוע חייל אמריקני וגם חייל ישראלי תובעים תנאי שירות ומזון הרבה יותר טובים מאשר תובע חייל ויטנאמי, סיני או ערבי.

אכן, פני הצבא כפני החברה — וזו, בחברות מתקדמות, אינה מוכנה לוותר על איכות חיים ורמת-חיים, אלא במשבר קיומי. כאשר אירע משבר שכזה, בתקופת מלחמת העולם השנייה, היו אנגליה וגרמניה מוכנות להשקיע — בשיאה של אותה מלחמה — כ-50% מהתל"ג שלהן בצרכים צבאיים; ואילו פיוס הן מתקשות להשקיע בצרכים אלה פעשירית מזה. המשתמע מכך הוא שההחלטות על היקף תקציב הביטחון, בעיתות מלחמה כבעיתות שלום, הן תוצר של מאבק פוליטי בראש ובראשונה. כלומר, אינן מתחשבות בהכרח בשיקולים מדיניים-אסטרטגיים טהורים ואפילו לא בשיקולים לגטימיים כמו: יחס נכון בין תל"ג לתקציב ביטחון, או בשאיפה הטבעית שהמשאבים הכלכליים של המדינה (כוח עבודה; מלאי הון — בתי חרושת, חמרי גלם ומוצרים וכו'); השטח וכל המצוי בו (מחצבים וכו') וההכנסות מייצוא (המומרות לייבוא) ינוצלו להשקעה ולצריכה, ולא רק לצרכי הגנה — אלא בשיקולי בחירות למשל.

דברים אלה נכונים לא רק במדינות קטנות, אלא גם במדינות עשירות כארה"ב. אין תימה, אפוא, שאפילו משרד ההגנה שלה מתקשה לממש את תביעותיו לתקציב ביטחון שיענה על צרכי הבניין, החזקה וההפעלה של צבא ארה"ב. יתר על כן, לא תמיד הוא מצליח אפילו להבטיח שהקונגרס יאשר לו כיסוי הוצאות לצרכי ביטחון במקביל לעליית התל"ג.

בעניין זה יש לזכור, שאם גם מקובל לחשוב שכושר כלכלי לקיים מאמץ צבאי לאומי שמחירו עולה — ולו רק בשל חידושי טכנולוגיה — מותנה בקצב עליית התל"ג, ניתן להבטיח

כושר שכזה גם ע"י קיזוז סעיפי תקציב כמו: צריכה פרטית וציבורית והשקעות. עם זאת יש לזכור שקיים גבול ליכולת קיזוז זו, שכן יש שירותים שלא ניתן לוותר עליהם וצריך לפחות לשמור על ההון הקיים של מדינה וגם דבר זה מחייב השקעות מסוימות.

במקרה של מדינת ישראל, שמאז מלחמת יום הכיפורים מתקשה להעלות את התל"ג שלה בקצב שהורגלה בו, הדרך הנותרת לענות על צרכי הצבא ההולכים ועולים — ולו רק בשל מירוץ החימוש עם מדינות ערב — היא כפולה: הגדלת הסיוע הניתן לישראל ע"י ארה"ב ויהדות העולם; וקיזוז סעיפי תקציב המדינה לטובת תקציב הביטחון. דבר זה לא נעשה. אדרבא, תקציב הביטחון אפילו קוצץ, בהנחה שהשלום עם מצרים ומלחמת איראן-עיראק הרחיקו את סכנת המלחמה מישראל. למותר לציין כי פני הדברים השתנו לאחרונה — ומתבקשות החלטות קשות של ממשלת ישראל.

אך לא די בהחלטות ממשלה. יש לממש אותן הלכה למעשה ודבר זה מותנה בהשפעתה על המוני העם, אשר — לרוע המזל — במקרים רבים מוגבלת מאוד. להמחשה: אפילו נאמר שרמת החיים בישראל היא גבוהה למדי ומאפשרת ירידה ב"שומן" המיותר בה, ספק אם יש בכוחה של הממשלה להשפיע על הציבור ולגרום לו לרדת מרצונו ברמת חייו ולוותר על צרכים כלכליים, חברתיים ותרבותיים שהורגל בהם בשנים האחרונות. אדרבא, קיימת גם סכנה שאם תפגע הממשלה ברמת החיים ובאיכות החיים של האזרחים במידה רבה מדי, היא תפגע לא רק במורל, אלא גם בפריין העבודה.

הנה כי כן, השאלה: מה מוכנה החברה הישראלית להקריב לצרכי צה"ל לאחר מלחמת "יום הכיפורים" (1973), מלחמת לבנון (1982-1985) וההתקוממות בשטחים (מאז דצמבר 1987), אינה פשוטה וקשה לממשלת ישראל לענות עליה. זאת אפילו שחזקה על מרבית שריה (כך אני מאמין) ששוב לא ניתן לענות על צרכי

צה"ל ע"י הייצור הלאומי והסיוע, ויש צורך לנגוס בצריכה הפרטית והציבורית.

הברירה העומדת בפני האזרח הישראלי גם היא קשה: האם "להפסיק לצרוך חמאה למען תותחים"? האם להפסיק לנסוע לחו"ל, או האם להגדיל את תשלום מס הנסיעות בצורה פה ניפרת עד שלא יהיה ניתן לנסוע לחו"ל?

כל זאת כאשר מנהלי חברות ובנקים מקבלים משכורות עתק, וכאשר חברות ציבוריות, הנתמכות בכספי ממשלה, מפסידות מיליונים וצה"ל מתקשה להוכיח את כוחו הלכה למעשה, על אף ההשקעות העצומות המושקעות בו.

לאמור יש להוסיף כי האזרח הישראלי הממוצע מעדיף שהבעיות הביטחוניות והאחרות, העומדות בפני המדינה, תיפתרנה בעזרת סיוע והלוואות מבחוץ ובעיקר מארה"ב. שכן, בהעדר הסכרה מתאימה, אין הוא רגיש בדרך כלל לבעיות התלות בארה"ב, מה גם שהיא גדולה בלאו הכי. זאת ועוד — הוא לא רואה בכך פגיעה בכבוד וביוקרה הלאומית.

ישראל לא הצליחה להקטין את התלות בארה"ב על-ידי הגדלת מספר המקורות שהיא נשענת עליהם. היא אמנם פיתחה יצור נשק מקומי, דבר המועיל לא רק לשיפור מאזן התשלומים (במטבע זר) אלא אף תורם ליצירת מקומות-עבודה, אולם הייצור רחוק מאוד מלענות על צרכיה, אף שהוא מוסיף לה תחושה טובה: אנו מייצרים מטוס, טנק, סטי"ל וכו'. בעניין זה יש גם לזכור שמכלולי-מפתח בכל אלה נרכשים בחוץ ובסופו של דבר התלות בספקי-החץ נשארת. הצרה היא שתלות זו אינה כספית בלבד, אלא בעיקרה פוליטית. פירושה הוא, בראש ובראשונה, צמצום חופש הפעולה של המדינה. צרפת לדוגמה, יכלה להטיל אמברגו על ישראל במלחמת "ששת-הימים", וארה"ב יכלה להפסיק את לחימתה של ישראל במלחמת "יום הכיפורים".

כמצב הנוכחי לא נראית אפשרות קרובה לכך שישראל תצליח לצמצם את תלותה בארה"ב. אם יש לה סיכוי כלשהו בעתיד מותנה הדבר במתן דגש הרבה יותר גדול על המדע והטכנולוגיה, שהרי ככלות הכל אנו חיים בעידן הגרעין, הטרנזיסטור והמחשב ולא בעידן של מכוונות הטוויה. המדובר הוא במאמץ לאומי של צבירת נכסים אינטלקטואליים וידע טכני ובראיית שני אלה כמשאב הכלכלי החשוב ביותר שלנו. לשון אחר: המדובר בטיפוח מדענים, מהנדסים וטכנאים ע"י הקניית השכלה, אימון וניסיון וכן בטיפוח מחקר ופיתוח ואימוץ טכניקות ייצור חדשות. אגב, כשמדובר במחקר ופיתוח בתקופה של אילוצים די להגיע לידע ולא תמיד הכרח הוא לייצר ולהצטייד, כדי להוכיח שהיה טעם בהשקעות. דברים אלה יפים גם ל"לביא" לדוגמה.

בהקשר זה ניתן להוסיף ולומר, שמותר לה לישראל "להיות גם יפן", היינו להשכיל ליישם מידע קיים ולשכללו ולא להתאמץ שלא לצורך להמציא את הגלגל.

נמצאנו למדים שכתנאי אילוף, הדרך הנבחרת אינה בהכרח הדרך השואפת אל ה"טוב מאוד", אלא זו השואפת אל ה"טוב".

במקרה שלנו, כשמדובר בצמיחה כלכלית וחברתית, תוך שמירה על העצמה הצבאית מחד גיסא ועל הצריכה הפרטית מאידך גיסא, נראה שה"טוב" פירושו מינון נכון של הקצאות לצרכי ביטחון, חינוך והשכלה, מדע, מו"פ וטכנולוגיה מתקדמת — תוך שמירה על סדר חברתי וכלכלי גמיש דיו, כדי לאפשר ניידות והסבת עובדים לתעשיות מתקדמות.

המינון הנכון של ההקצאות מותנה בכושר הניהול והעצמה הפוליטית של הנהגת המדינה. שהרי היא זו אשר דואגת למשאבים, מגייסת ומקצה אותם, פורסת ומפעילה אותם. בתור שכזו מוטלת על הנהגה אחריות עצומה, במיוחד כמה שנוגע לתחום הביטחוני. שכן אם תהיה לה טעות בתפיסה, תוצאותיה יהיו הרות אסון. די אם נזכור את משמעות התפיסה ההגנתית של מנהיגי צרפת במלחמת העולם השנייה, מול התפיסה ההתקפית של היטלר; כלומר את רעיון קו מג'ינו מול הרעיון של הבליצקריג, שנסתיים בהכרעתה של צרפת למרות כל המשאבים האדירים שהשקיעה בביטחונה.

עד כאן כאשר להנהגה המדינית ומכאן להנהגה הצבאית. כאשר לה, חשובות במיוחד ההחלטות בשני תחומים: חלוקת האמצעים; והתמהיל הנכון של מרכיבים שונים, כמו: כוח-אדם, ציוד, מלאים, פיקוד, רכש, מו"פ ואימונים; שלא לדבר על הקצאה מאוזנת של אמצעים בין הזרועות השונות, בין "כוננות" ל"התכוננות" ובין פוח סדיר לכוח מילואים.

ניתן אולי לומר כי צה"ל הוא יותר אוטונומי בקביעת התמהיל מאשר צבאות אחרים, לדוגמה צבא ארה"ב, המותנה מאוד בהחלטות הקונגרס וועדותיו. אולם אמירה זו אינה מדויקת, אם נזכור שהגורמים האזרחיים שולטים בצה"ל במידה רבה, בעיקר בעזרת התקציב.

שליטה אזרחית כצבא היא אחת מאושריות הדמוקרטיה ואין לערער עליה עקרונית. אולם יש מקום לשאלה — האם שיקולי התקציב לוקחים תמיד בחשבון את מה שאני מגדיר: האיזון הנכון של "משוואת הביטחון הלאומי"?

"הביטחון הלאומי" בעיני הוא מצב פוליטי, ביטחוני וחברתי-פסיכולוגי של מדינה. מצב זה הוא מוצר מצטבר של תהליך מגעי הגומלין שלה עם סביבתה הקרובה והרחוקה.

טיב המוצר — וכאן הדגש — מותנה בעיקר באיזון משוואתה של המדינה, הן בתוכה פנימה

והן כלפי חוץ. האיזון הפנימי מתייחס להנהגת המדינה, יכולתה הלאומית, תחבולתה (מדיניות ואסטרטגיה), כושר המיצוי והביצוע שלה וחופש פעולתה — ביחס לכוונה הלאומית. ואילו האיזון כלפי חוץ מתייחס לפוחה הכולל של המדינה (המיוצג ב"משוואה") לממש את כוונתה הלאומית ולשפר את מעמדה הבינלאומי. זאת — לנוכח אתגר הסביבות, המגבלות על חופש-הפעולה, גורמי ה"חיכוך" (כמאמר קלאוזביץ) ואי-הוודאות. אם אמנם אני מדייק בהגדרתי המוצעת למהות הביטחון-הלאומי, הרי שדומה שהקיצוצים בתקציב הביטחון באים לפתור אצלנו את האיזון הפנימי (כלכלה וחברה ביחס לביטחון), בעוד שהם מתעלמים מהמשמעות של התערעורת איזון "משוואת" המדינה כלפי חוץ. משמע: חסרונה של "גישת הקיצוץ" הוא — העדר תשובה מספקת לסכנות הפוטנציאליות החיצוניות המאיימות על מדינת ישראל, אם לא בטווח המיידי, הנה בטווח הנראה לעין.

אין פירוש הדבר שאין לחסוך בתקציב הביטחון. אדרבא: שר ההגנה הנודע של ארה"ב, מקנמרה, פיתח שיטה לפיה לאחר שלב תכנון שבו נלמד המידע על האויב ונקבעות המשימות, מפורטות תכניות תחומיות הנבחנו זו מול זו, בשיטה של עלות-תועלת בשלב ראשון ובשיטת תקצוב בשלב שני. כל זאת כדי לחסוך באמצעים. שיטתו של מקנמרה היא ניסיון כן לחיסכון בתקציב ביטחון, שיכול לשמש לנו מופת: אם ארה"ב העשירה נוהגת כך, מדוע לא נעשה זאת אנחנו בדרכנו שלנו?

אמרת ב"דרכנו שלנו" לא רק משום שאנו מדינה קטנה עם בעיות גדולות שונות מאלה של ארה"ב, אלא גם משום ששיטת מקנמרה לא ענתה על הקושי העיקרי שעמד בפניו ועומד כמובן אף בפנינו — והוא: ההתגברות על בעיית אי-הוודאות של מצבי חירום עתידיים על היקפם ומידת האינטנסיביות שלהם. רוצה לומר: יכול היה מקנמרה לקבוע משימות לפי תסריטים שונים, אך לא הוא ולא עוזריו יכלו לחזות את התוצאות, כולל תוצאות הלוואי, ואפילו לא את התנהגות ה"משוואה" של ארה"ב; שלא לדבר על התנהגות אויביה וידידיה. זאת ועוד — אפילו יכול היה מקנמרה לנתח כהלכה את האילוצים של המשאבים, שהוקצו לו מעוגת הביטחון הלאומית, לא היה בכוחו לקבוע כהלכה את האילוצים הפוליטיים, מבית ומחוץ.

אשר נאמר לגבי מקנמרה נכון לגבי הנהגתנו; על אחת כמה וכמה אם בעיות אי-הוודאות, אילוצי המשאבים והאילוצים הפוליטיים — חריפים בישראל מאשר בארה"ב, בשל נתונה המיוחדים. יהיו הבעיות חריפות ככל שיהיו, מעצם היותן אילוצים הן מחייבות קביעת עדיפויות בראיה רחבה.

ניתן להמחיש את סוגיית העדיפויות ע"י הצגת שאלות כמו:

א. מהו סדר האיומים (הפנימיים והחיצוניים) שבפניהם עומדת ישראל? איזה מהם איומים לטווח קצר ואיזה לטווח ארוך?

ב. כיצד לחזק את הפוטנציאל (עצמה לאומית) מבלי לפגוע בכוח (עצמה צבאית)?

ג. כיצד לשמור ואף לחזק את הכוח הצבאי מבלי לפגוע במטרות חברתיות?

ד. כיצד למצות יותר כוח מן המשאבים המוקצים לעצמה הצבאית; לשון אחר: כיצד למצות יותר איכות מן הקיים ומן המושקע בו?

ה. כיצד לנצל יותר נכון את הזמן בביצוע כל אלה?

תשובה לכל האמור קשורה בבניית מנגנון חלופות, שדומה שאין הוא קיים אצלנו. כן היא מחייבת את שיפור תהליך קבלת ההחלטות בכל הרמות.

שיפור תהליך זה מחייב מידע וזמן, מה גם שעוסקים אמנם בצרות הווה, אך קובעים את גורל העתיד.

כאשר מדובר בצבא, מה שמתבקש מהנהגתו הוא כושר שיפוט מקצועי על בסיס השכלה, ניסיון ואינטואיציה. אבל המציאות מחייבת שלכושר מקצועי זה יתוסף אף כושר פוליטי. שכן המאבק על המשאבים הדרושים לצבא הוא, בין שנרצה בכך ובין לא, מאבק פוליטי.

כל בעיה פוליטית מחייבת הסכמה וסובלנות אם רוצים לפתרה. דברים אלה אמורים הן בהנהגה המדינית והן בהנהגה הצבאית. שכן כשם שזכותם של המנהיגים האזרחיים להחליט, כך גם זכותם של המנהיגים הצבאיים לשכנע שהחלטתם אינה ניתנת לביצוע ואף מנוגדת לאינטרסים הלאומיים. יתר על פן, חובתם של המנהיגים הצבאיים לטעון שלהגנת האינטרסים הלאומיים יש מחיר ואף לתבוע אותו.

בוויכוח מהותי בין המנהיגים האזרחיים והצבאיים אין כל פגם. אדרבא, יש בו משום העשרה הדדית, ממש כשם שיש העשרה שכזאת בוויכוח בין מפקדי זרועות ומפקדי חילות.

אחד הדברים היותר חשובים שעל המנהיגים הצבאיים להדגיש לאלה האזרחיים הוא, שאפילו לא היה חל שינוי כלשהו ברמת האיומים, הנה השינויים המהירים בסביבה הטכנולוגית מחייבים שינויים, שיש להם מחיר עולה, בבניין הכוח הצבאי, בתורת לחימתו ובאסטרטגיה שלו. שינויים אלה מחייבים גמישות תכנונית, ניהולית ומבצעית בצבא, אך גם בתפיסה של ההנהגה המדינית.

ייתכן בהקשר זה ששיקוליהם של המדינאים אינם קלים כלל ועיקר. שכן הם נאלצים לקבוע את היקף המשאבים המוקצים לביטחון לא רק לפי האתגר (איומים, אילוצים וכו'), לא רק לפי

המטרות של מדיניות החוץ והביטחון ולא רק לפי החישובים של יחס המטרה לאמצעים ולהפך, אלא גם לפי יחסי הגומלין שלהם (של המדינאים) עם ציבור הבוחרים.

ציבור הבוחרים בישראל, כמו ציבור הבוחרים בארה"ב, אינו עשוי מעור אחד וקשה מאוד לקבוע את מידת התעניינותו ואת מידת השפעתו על תהליך קביעת תקציב הביטחון. יותר מזה, ניתן לקבוע בהכללה, לאור הניסיון ההיסטורי, כי דעת הקהל מותנית בשורה ארוכה של גורמים כמו: טיב המשטר, לכידות החברה, השפעת העבר, ההתייחסות הלאומית לשאלות שלום ומלחמה (ראה גרמניה ויפן לפני מלחמת העולם השנייה) והעיקר — טיב המידע שניתן להמונים, הן ע"י המשטר והן ע"י כלי התקשורת. זאת ועוד — דעת הקהל היא "נזילה" ומשתנה על פי המצב. רוצה לומר: המוני העם נכונים ברצון להגן על עצמם כשהם עומדים בפני סכנה קיומית ואינם מתלהבים כלל להקריב את חייהם למען מטרות אחרות. זה גם הלך הרוח שלהם כשמדובר בצמצום רמת החיים ואיכותה למען ביטחון, כאשר סכנה מיידית לא נראית באופק, אף שהיא קיימת.

דווקא משום כך חובה על הנהגת העם וצבאו לטפח בהמוני העם חוש של אחדות, אהבת מולדת, הזדהות ורצון לשרת את הכלל; מה גם שאלה נפגעו אצלנו, במידה כזו או אחרת, מאז מלחמת "יום הכיפורים".

המלאכה אינה קלה כאשר מדובר בפגיעה בפרט באמצעות הטלת גזרות ומסים, גיוס למילואים וקרבות ממש (ראה האבדות במלחמת של"ג ולאחריה) מצד אחד והכרזות נוסח להיטיב עם העם" מצד שני. יתר על פן, לא כל המוני ישראל מבינים את המצב ויודעים להעריך אותו לאשורו. שהרי הדבר קשור לא רק בטיב המידע וההסברה הניתנים לעם ובמידת הערכתו את מנהיגיו, אלא גם בטיב ההשכלה הבסיסית של ההמונים ודעותיהם הקדומות. להמחשה: קיימת דעה קדומה, לא דווקא בישראל אבל גם בה, שקצונה בכירה נוטה לנפח את האיומים כדי לחזק את הצבא ואגב כך לחזק את המעמד שלה. זאת ועוד, נאמר לא אחת שהיא נתמכת בעניין זה ע"י גורמי התעשייה שנהנים מן ההתעצמות הצבאית.

קיים כמוכח ויכוח אם דעה קדומה זו מבוססת אם לא. למשל: האם צדק איזנהואר באזהרתו מפני התשלובת הצבאית-תעשייתית, עם פרישתו מתפקיד הנשיאות בארה"ב.

לא כאן המקום להשיב על שאלה זו, אך דבר אחד ברור: איזנהואר לא היה מפרסם את אזהרתו זו, לנוכח איום פוטנציאלי קרוב או ממש. ללמדך שאיום חיצוני מעורר פיתוח עצמה צבאית, בעוד צרכים אחרים נאבקים בו. הדברים אמורים בארה"ב הגדולה, שצמיחתה הכלכלית עונה הן על צרכי פנים והן על צרכי ההתעצמות הצבאית.

על אחת כמה וכמה שהם אמורים במדינה קטנה כישאל, שצמיחתה הכלכלית קפאה כמעט לחלוטין מאז מלחמת "יום הכיפורים".

בין שמדובר במעצמה ובין שמדובר במדינה קטנה כישאל, הנשיאה בנטל הביטחון מותנית בהסכמת המוני העם. הסכמה זו, למעט במצבי חירום מובהקים, אינה נוצרת מעצמה. בראש ובראשונה היא תלויה במידת ההסכמה הקיימת בתוך הממשלה עצמה וכינה לבין הנהגת צבאה. לאחר מכן בא תורה של מידת ההבנה של המוני העם את המצב לאשורו.

יש אומרים שמשטרים אוטוריטאריים וטוטליטאריים, מהיותם שולטים במידע ובהפצתו, יכולים לקבוע את דעת הקהל וליצור הסכמה לאומית ע"י אינדוקטרינציה ופחד — מה שאין פן המשטרים הליברליים והדמוקרטיים. דבר זה נכון רק בחלקו — ומכל מקום ההיסטוריה מוכיחה שטיב פעילות המשטר והמידה שבה הוא ממלא אחר ציפיות המוני העם, קובעים את מידת ההסכמה הלאומית יותר מאשר סוגו.

למרות האמור ייתכן כי לפני שהשכלה — מלווה בפיתוח חברתי, כלכלי וטכנולוגי — מגדילה מאוד את היכולת של המוני העם להבין ולהעריך נכון יותר את המצב, ובכך, לכאורה, מצמצמת את הסמכות הבלעדית של הנהגה הלאומית. קשה יותר להשיג הסכמה במדינות מתקדמות, מאשר במדינות מפגרות.

אין כל ספק שישאל היא מדינה מתקדמת ביחס למדינות ערב המוסיפות לאיים עליה. מכאן גם שקשה להשיג בה הסכמה לנשיאה בנטל הביטחון יותר מאשר במדינות אלה. אולם במצב שנוצר עתה במדינתנו, בו נדרש צה"ל לקצץ מתקציבו מאות מיליוני דולרים ולהתמיד בכך כאשר השתנו תנאי הסביבות הבינלאומיות והאזוריות, יש מקום לפחות לדיון מעמיק בסוגיה: "עצמה לאומית ועצמה צבאית", כולל המשתמע ממנה לגבי המשולש: הנהגה-צבא-עם.

